

O RADU SAVEZA JEVREJSKIH OPŠTINA PRVIH DANA PO OSLOBODENJU BEOGRADA

Vest o oslobodenju Beograda pronela se vrlo brzo širom grada. Staro i mlado izašlo je iz svojih skrovišta da pozdravi i zagrlji oslobodioce. Toga se dana pojavio na ulici i naš drug dr Fridrih Pops, dugogodišnji predsednik Saveza jevrejskih opština, koji se za vreme okupacije krio u Beogradu i uspeo da se spase.

Mada je dr Pops u to vreme bio ostareo i iznemogao od patnji koje je pretrpeo u toku okupacije, on je još uvek bio pun energije i mladalačkog elana i ljubavi za svoju zajednicu, koju je decenijama s ponosom predstavljao. Njegova prva misao bila je da što pre obnovi rad Saveza, jer je bio svestan da će biti potrebno da Savez jevrejskih opština Jugoslavije mnogima, kada se budu vratili iz emigracije i logora, pruži pomoć.

U želji da pomogne povratnicima koji su se već prvog dana po Oslobodenju vraćali u zemlju iz izbeglištva i raznih radnih i koncentracionih logora, dr Pops je dva dana po oslobodenju Beograda širom otvorio vrata Saveza jevrejskih opština u ulici Knežinje Ljubice br. 34 (danas Zmaj-Jovina ulica) i na ulazu krupnim slovima istakao natpis:

„Savez jevrejskih veroispovednih opština Jugoslavije”.

Tako je Savez zaslugom dr Popsa počeo rad 22 oktobra 1944.

*

Među prvim povratnicima pojavio sam se i ja krajem oktobra 1944.

Slika Beograda u to vreme bila je vrlo tužna. Grad je bio pun dima od popaljenih zgrada, koje je neprijatelj pred svoje bekstvo zapalio. Ulice Beograda bile su još pune krša od polomljenih neprijateljskih kola i uništenih tenkova, a tu i tamo ležali su leševi nemačkih vojnika...

Ušao sam u zgradu Saveza. Tu sam zatekao dr Popsa. Kada sam mu prišao da ga pozdravim, on me je očiński zagrlio i sa mnom se zaplakao. To je bio moj prvi susret sa dragim i nezaboravnim dr Fridrihom Popsom, prvim pretседnikom Saveza jevrejskih opština FNRJ.

Na vest da je Savez otpočeo sa radom, mnogi Srbi i Jevrejke udate za Srbe dotrčali su i ponudili svoju pomoć: jedni u novcu a drugi da nam pomognu u radu Saveza koji je imao pred sobom velike zadatke oko zbrinjavanja nezbrinutih Jevreja.

Zahvaljujući toj pomoći naših sugradana bez obzira na veru i narodnost, Savez je ubrzo u svojim prostorijama uredio prihvatilište za povratnike, ambulantu za slabe i bolesne i menzu za one koji nisu imali sredstava za život.

U ambulanti se ukazivala pomoć mnogim našim sugradanima, zatim velikom broju mađarskih Jevreja koji su se po Oslobođenju spasli iz Borskog rudnika, gde su za vreme okupacije bili na prinudnom radu. Tu je isto tako ukazana pomoć i mnogim ranjenicima, jer je Državna bolnica bila prepuna ranjenika koji su učestvovali u Narodno-oslobodilačkom ratu. Lekar ambulante bila je dr Sarina Mandil, koja je vrlo požrtvovano radila, danju i noću, ukazujući pomoć svakome koji se njoj obratio. a po povratku dr Žaka Konfina iz emigracije dalje vođenje ambulante povereno je njemu.

Prihvatilište bilo je skromno, sa oko 20 postelja, ali lepo uređeno.

U menzi se hranilo oko stotinu lica, a njenim radom su rukovodile Ruža Pops i Regina Flajšer, poznate jevrejske javne radnice.

Početkom decembra 1944 godine dr Pops je doneo odluku da se pristupi obnovi rada Jevrejske opštine u Beogradu. Njegovom inicijativom zakazan je prvi zbor naših građana, na kome je jednoglasno odlučeno da se, umesto ranijih dveju jevrejskih opština, osnuje Jevrejska veroisповedna opština u Beogradu.

U znak priznanja i zahvalnosti prema dr Popsu za njegov neumorni rad za dobro jevrejske zajednice, on je tom prilikom izabran za počasnog pretседnika Jevrejske opštine u Beogradu, dok je za pretседnika izabran dr Žak Konfino, lekar i književnik.

Na konferenciji je takođe doneta odluka da se i ženama da aktivno i pasivno biračko pravo.

*

Zbog sve većih potreba, zatražena je pomoć od Jevreja iz Bugarske, koji su se odazvali molbi tako da je bilo omogućeno efikasno pružanje pomoći siročadi. Radi ostvarenja ove zamisli, putovao je krajem 1944 sekretar Saveza Moric Abinun u Bugarsku, a početkom januara 1945 posetila je Beograd delegacija bugarskih Jevreja, članova Konzistorije.

Ova pažnja bugarskih Jevreja prema našoj zajednici zaslužuje da bude ovde pomenuta, jer je doprinela da se olakša teški položaj u kome su se našli mnogi u prvim danima Oslobođenja.

*

Inicijativom Saveza osnovano je u Beogradu Srpsko-jevrejsko pevačko društvo, koje je već krajem decembra 1944 priredilo svoj vrlo uspeli koncert u velikoj sali Jevrejskog doma.

Mada su u sali još svi prozori bili polupani od bombardovanja, a sala nezagrejana, sva su mesta bila zauzeta. Sala je bila prepuna ne samo Jevreja već i Srba, koji su došli da zajedno s nama proslave oslobođenje Beograda. Prvi put posle skoro četiri godine teškog robovanja i stradanja, čula se u ovom domu narodna pesma i državna himna. U koncertnom delu programa učestvovao je i omiljeni umetnik Dobrica Milutinović, koji je na njemu svojstven način recitovao patriotske pesme. Horom je dirigovala Meri Levi-Dragutinović. Na klaviru je pratila Rea Ašerović. Prihod sa ove vrlo uspele priredbe Savez je ustupio Srpskom crvenom krstu u dobrotvorne svrhe. Ovaj koncert je na zahtev publike ponovljen u velikoj sali Kolarčeve zadužbine i opet odlično uspeo, tako da je ostao u lepjoj uspomeni mnogim Beogradanima, koji su toplim aplauzom pozdravljali izvođenje programa.

*

Staru sinagogu u Jevrejskoj mahali Nemci su uništili još za vreme bombardovanja Beograda.

Sinagogu u Ulici Cara Uroša, tzv. „Bet-Izrael“, okupator je pretvorio u magacin, gde je smestio opljačkane stvari iz jevrejskih stanova posle odvođenja preostalih Jevreja u logor na „Sajmištu“.

Pred svoje bekstvo Nemci su ovaj hram zapalili zajedno sa preostalim stvarima.

Eškenasku sinagogu u Kosmajskoj ulici Nemci su za vreme okupacije pretvorili u bar, gde su dano-noćno orgijali. Po oslobođenju Beograda Savez je pristupio uređenju ovog hrama, te je početkom decembra 1944 izvršeno njegovo osvećenje. Tom prilikom priređen je pomen palim borcima i žrtvama rata. Ovoj tužnoj svečanosti prisustvovali su drug Moša Pijade, veliki broj oficira JA i mnogi Beogradani. Svečani govor održao je dr Konfino. Njegove reči bile su često prekidane plačem prisutne publike, koja je odala dužnu poštu palim borcima i žrtvama fašizma. To je bio prvi pomen žrtvama rata i palim borcima za slobodu Domovine u Beogradu.

*

Pred samu evakuaciju Beograda, oktobra 1944, Gestapo je izdao naređenje da se strelja i poslednji pritvorenik Banjičkog logora, kako bi na taj način prikrio tragove svojih zločina.

10 oktobra 1944, u zoru, odvedeno je na jevrejsko groblje oko 60 muškaraca, žena i dece. Svi su bili vezani žicom. Tu su mučki ubijeni i sahranjeni na gomilu u jednoj raci. Među ovim poslednjim žrtvama Banjičkog logora bila je i jedna Jevrejka, koja je dotada slučajno ostala u životu. To je bila dr Rakila Levi. Ona je streljana sa detetom od godinu dana, koje je grčevito držala u naručju do poslednjega daha...

U sporazumu sa narodnim vlastima, Savez je početkom decembra 1944 izvršio ekshumaciju žrtava, koje su uz veliko učešće Beograđana istoga dana sahranjene na pravoslavnom groblju u Beogradu. Uz zvuke Betovenovog posmrtnog marša i bolni jecaj nesrećne dece za izgubljenim roditeljima, završena je ova tužna svečanost. Počasni plotun naših boraca bio je i poslednji pozdrav ovim mučenicima.

*

Za vreme Hitlerovog progona Jevreja u Nemačkoj i Austriji, u toku 1938 godine, prebeglo je u našu zemlju više stotina Jevreja. Njima je ukazano gostoprimstvo naših naroda, a mahom su se nastanili u Šapcu i okolini.

Početkom septembra 1941 Nemci su sve ove Jevreje sakupili i odveli u logor. Nekoliko dana docnije, jedne noći, Nemci su ih naterali da trče ka selu Zasavici. One koji su na tome putu od iznemoglosti klonuli i pali, mučki su ubili na samom drumu. Ostale, oko 850, streljali su u selu Zasavici nedaleko od Šapca.

Početkom decembra 1944 Savez jevrejskih opština je na poziv Saveza boraca toga kraja uputio svoje predstavnike da prisustvuju ekshumaciji ovih žrtava, koje su svečano sahranjene na samome drumu, na putu ka selu Zasavici, gde im je podignut i skroman spomenik, na kome su uklesane ove reči:

„Žrtvama zločinačkog okupatora —

Narodno-oslobodilački odbor sela Zasavice”.

Iako skroman, ovaj spomenik potseća svakoga prolaznika na tragediju naših naroda pod okupacijom, a potsećaće i buduće generacije na jedno mračno doba istorije, kada su fašistički zločinci vladali ovom zemljom i vršili nasilja nad nevinim Srbima i Jevrejima. Kao takav, ovaj će spomenik u isto vreme biti i opomena svakome Jugoslovenu da iznad svega čuva velike tekovine naše Narodno-oslobodilačke borbe, da se nikada više u istoriji naših naroda ne bi ponovile kobne godine okupacije.